

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

3 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 3, ISSUE 1

TOSHKENT-2021

**КОНСТИТУЦИЈАВИЙ ҲУҚУҚ, МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ,
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**

1. ЮЛДАШЕВ Джахонгир Хайитович ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФУҚАРОЛИГИНИ ТИКЛАШГА ДОИР МУНОСАБАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИК НОРМАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	8
2. УМИДУЛЛАЕВ Қахрамон Усманович ИЖРО ЭТУВЧИ ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ БАҲОЛАШДА ЖАМОАТЧИЛИК ИШТИРОҚИНИ ТАЪМИНЛАШ – ДАВР ТАЛАБИ	14
3. ХОЛМЎМИНОВ Жуманазар Тоштемирович СУВДАН ФОЙДАЛАНИШ ВА МУҲОФАЗА ҚИЛИШГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	20
4. МИРУКТАМОВА Феруза Лутфуллаевна “ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАР” ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ “СУБЪЕКТИВ ҲУҚУҚЛАР” БИЛАН НИСБАТИ	31

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ**

5. БОЛТАЕВ Мансуржон Сотиволдиевич ИХТИЁРИЙ ТИББИЙ СУҒУРТА ШАРТНОМАСИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	37
6. КАЛАНДАРОВА Маликаҳон Пирназаровна ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ ТИЗИМИДА СМАРТ-КОНТРАКТЛАРНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ДОКТРИНАЛ КОНЦЕПЦИЯСИ	45
7. БАБАЕВ Джахонгир Исмаилбекович ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДА ТУЗИЛГАН ШАРТНОМАЛАР ОРҚАЛИ ИСТЕЪМОЛЧИГА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИ ҚОПЛАШГА НИСБАТАН ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН ҲУҚУҚНИ АНИҚЛАШ	51

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

8. ИШАНХОДЖАЕВ Саидахмад Акрамович ЎЗБЕКИСТОНДА МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИГА ОИД МЕХАНИЗМЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШГА ОИД АЙРИМ МАСАЛАЛАР	59
--	----

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

9. ИБРОҲИМОВА Зулхумор Солиҳ қизи ОИЛАГА ҚАРШИ АЙРИМ ЖИНОЯТЛАРНИНГ СУБЪЕКТИВ ТОМОНИ МОТИВИДАГИ “ПАСТ НИЯТ” ТУШУНЧАСИ	65
10. РАХИМХЎЖАЕВ Рустам Нишонхўжаевич ЎЗБЕКИСТОНДА ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ТАДБИРЛАРИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	71
11. ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич, РОМАДАНОВА Таисия Александровна ТРАСОЛОГИК-МЕХАНОСКОПИК ЭКСПЕРТИЗАЛАРНИНГ ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ	77
10. АБДУҚОДИРОВА Шахноза Абдуқодир қизи СУД ЭКСПЕРТЛАРИНИНГ ХАТОЛАРИ ВА УЛАРНИ БАРАТАРАФ ҚИЛИШ ЙЎЛЛАРИ БЎЙИЧА АЙРИМ ФИКРЛАР	82

12. САИДОВА Лола Абдувахидовна МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА ДОСТИЖЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВНОПРАВИА И НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА УЗБЕКИСТАНА В ЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИИ.....	88
13. РАСУЛОВ Журабек Абдусамиевич МЕҲНАТГА МАЖБУРЛАШ: “МАЖБУРИЙ МЕҲНАТ” ВА “ЗЎРАКИ МЕҲНАТ” ТУШУНЧАЛАРИНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ СТАНДАРТЛАРДА ҚЎЛЛАНИЛИШИ	93
14. МАҲАМАТОВ Махмуд Махаматаминович ИШ ВАҚТИ ВА ҲАҚ ТЎЛАНДИГАН ТАЪТИЛЛАРГА ОИД ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИНИНГ МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИККА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯСИ.....	102
15.МИРХАМИДОВА Маҳиннора Нуруллаевна ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ФОРС КЎРФАЗИ МИНТАҚАСИДАГИ АРАБ ДАВЛАТЛАРИ БИЛАН ДИПЛОМАТИК МУНОСАБАТЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	108

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

15. ЮНУСОВ Ҳайдарали Муратович ЮРИДИК ХИЗМАТ ВА КАСБИЙ ФАОЛИЯТ: МЕҲНАТ БОЗОРИДАГИ ИМКОНИЯТЛАР, ЮРИДИК ФАОЛИЯТ ЙЎНАЛИШЛАРИ ВА АДВОКАТЛИК ЛИЦЕНЗИЯСИ (АҚШ ТАЖРИБАСИ)	115
16. САЪДУЛЛАЕВ Алишер Зафар ўғли, ЗАЙНОБИДДИНОВА Фарангиз Бахтиёр қизи ЁШЛАРНИ ИШ БИЛАН ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ЖИҲАТЛАРИ: ХОРИЖИЙ АМАЛИЁТ ВА ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР	121
15. ЮСУПОВ Жамшид Бахтиярович ЎЗБЕКИСТОНДА ЭЛЕКТРОН ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ЎТИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	131

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

БАБАЕВ Джахонгир Исмаилбекович

Тошкент давлат юридик университети “Фукаролик ҳуқуқи” кафедраси
профессори в.б., юридик фанлар номзоди
E-mail: jahongirbabaev76@mail.ru

ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДА ТУЗИЛГАН ШАРТНОМАЛАР ОРҚАЛИ ИСТЕЪМОЛЧИГА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИ ҚОПЛАШГА НИСБАТАН ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН ҲУҚУҚНИ АНИҚЛАШ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): БАБАЕВ Дж.И. Интернет тармоғида тузилган шартномалар орқали истеъмолчига етказилган зарарни қоплашга нисбатан қўлланиладиган ҳуқуқни аниқлаш // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 3 (2021) Б. 51-58

 3 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-3-7>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада чет эл элементи билан мураккаблашган Интернет орқали истеъмолчиларга товар сотиш ва хизмат кўрсатиш муносабатларида қўлланиладиган ҳуқуқни аниқлаш ҳамда ҳимоя қилиш муаммолари таҳлил этилади ва уларнинг ечимлари борасидаги айрим мулоаҳазалар ўртага ташланади. Муаллиф томонидан масофавий савдо ёки хизмат кўрсатишни анъанавий чакана савдо шаҳобчалари ва маиший хизмат кўрсатиш ташкилотларида амалга ошириладиган савдо ва хизматдан фарқли жиҳатларга эга экани ва ушбу муносабатлар юзасидан тузилган шартномаларни шартларини бузиш натижасида истеъмолчиларга етказиладиган зарарни қоплашга нисбатан қўлланиладиган ҳуқуқни аниқлашнинг илмий назарий жиҳатлари таҳлил қилинади. Жумладан, кундалик ахборотни алмашишдан тортиб, савдо ва хизмат кўрсатиш муносабатларини вужудга келтириш ва амалга ошириш бўйича шартномалар тузишгача бўлган соҳаларни қамраб олган фукаролик ҳуқуқий муносабатлар таҳлил этилиб, электрон тижорат шаклланиши ва амал қилиши, бу истеъмолчига жуда қулай, турли расмиятчиликлар ва ортиқча вақт сарфламасдан, уйдан туриб товарни харид қилиш ва қўлга киритиш имконини тақдим этиши, сотувчи ва хизмат кўрсатувчиларга эса электрон савдо-сотикни амалга оширишга, хизматларнинг катта турларини таклиф этишга, вақтни ва транспорт билан боғлиқ қўшимча харажатларни камайтириш каби афзалликлари яратиш билан бир қаторда интернет орқали истеъмолчига сотилган товар ва кўрсатилган хизматларнинг сифатсизлиги ва нуқсонли эканлиги ҳолатларида ўз ҳуқуқини ҳимоя қилиш учун истеъмолчи қайси давлат судига мурожаат қилиши лозимлиги ҳақидаги масалалар атрофлича кўриб чиқилди ҳамда таҳлиллар асосида миллий қонунчиликни такомиллаштириш юзасидан илмий назарий хулосалар берилган.

Калит сўзлар: интернет, халқаро қонунчилик, конвенция, тижорат, истеъмолчи, зарар, жавобгарлик, шартнома, битим, тарафлар.

БАБАЕВ Джахонгир Исмаилбекович

И.о.профессора кафедрesi Гражданского права Ташкентского
государственного юридического университета, кандидат юридических наук, доцент
E-mail: jahongirbabaev76@mail.ru

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ПО ПРЕДОТВРАЩЕНИЮ ВОЗМОЖНОГО ПРИЧИНЕНИЯ ВРЕДА ПОТРЕБИТЕЛЮ ПОСРЕДСТВОМ ДОГОВОРА, ЗАКЛЮЧЕННОГО В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются вопросы идентификации и защиты прав потребителей при продаже товаров и услуг через Интернет, осложненные иностранным элементом, и даются выводы в решении указанных проблем. Автор анализирует научные и теоретические аспекты определения того, чем электронная торговля или услуга отличается от традиционной торговли и бытовых услуг, а также право на компенсацию ущерба, за причиненный вред в ходе осуществления договора. В частности, обобщаются гражданско-правовые отношения для обеспечения удобств потребителю, начиная с ежедневного обмена информацией до заключения договоров на установление и осуществление торгово-сервисных отношений, формирование и функционирование электронной коммерции. Товары и услуги, реализуемые потребителем через сети Интернет, детально рассматриваются вопросы, обращения потребителей в суд для защиты своих прав в случае некачественной услуги. На основе анализа сделаны научные и теоретические предложения по совершенствованию национального законодательства.

Ключевые слова: интернет, конвенция, коммерция, потребитель, ущерб, ответственность, договор, соглашение, стороны.

BABAEV Jakhongir

Acting Professor at the Department of Civil Law of Tashkent State University of Law,
Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
E-mail: jahongirbabaev76@mail.ru

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF PREVENTING POSSIBLE CAUSING TO THE CONSUMER THROUGH CONTRACTS CONCLUDED ON THE INTERNET

ANNOTATION

This article analyzes the problems of identification and protection of rights in the sale of goods and services to consumers via the Internet, complicated by a foreign element, and provides some feedback on their solutions. The author analyzes the scientific and theoretical aspects of determining whether online trade or service is different from trade and service in traditional retail outlets and consumer services, and the right to compensation for damage caused to consumers as a result of breach of contract. In particular, it analyzes civil legal relations, ranging from the daily exchange of information to the conclusion and conclusion of contracts for the establishment and implementation of trade and service relations, the formation and operation of e-commerce, which is very convenient for the consumer. Goods and services sold to the consumer via the Internet the issues of which state court the consumer should apply to in order to protect their rights in case of poor quality and defective services were analyzed and considered in detail. On the basis of these analyzes, scientific and theoretical conclusions have been drawn on the improvement of national legislation.

Keywords: internet, international law, convention, commercial, consumer, damage, liability, contract, agreement, parties.

Технологияларнинг жадал ривожланиши глобаллашув жараёнларининг чуқурлашишини такозо этади, хусусан, ўз-ўзидан халқаро характерга эга бўлган электрон тижоратнинг жадал ўсишини белгилайди. Маҳаллий бозорда мавжуд бўлмаган товарларни масофадан сотиб олиш учун Интернет томонидан яратилган имконият трансчегаравий чакана савдо ривожланишига туртки бўлмоқда. Юридик нуқтаи назардан ушбу ҳодисанинг асосий муаммоларидан бири – бу истеъмолчилар ҳуқуқларини трансчегаравий жиҳатдан ҳимоя қилишдир. Халқаро хусусий ҳуқуқ истеъмолчиларга ҳимоянинг уч турини тақлиф этади: процессуал, коллизиявий ва моддий-ҳуқуқий. Энг муҳими, халқаро судловга тааллуқлилиқ масаласини ҳал қилиш: истеъмолчи иштирокидаги

трансчегаравий шартномадан келиб чиқадиган низони кўришга қайси давлатнинг суди ваколатли? Истеъмолчининг иқтисодий жиҳатдан заиф тараф сифатидаги алоҳида мақоми судловга тааллуқлилика оид умумий қоидалар билан чекланишга имкон бермайди. Европа Иттифоқи (кейинги ўринларда – ЕИ) ҳуқуқи, шунингдек сайёрамизнинг бошқа минтақаларидаги кўплаб мамлакатларнинг ҳуқуқ-тартиботлари, муайян принциплар асосида истеъмолчи иштирокидаги шартномалардан келиб чиқадиган низоларни кўриб чиқиш бўйича маълум бир давлат судининг юрисдикциясини белгилайдиган махсус процессуал қоидаларни ўз ичига олади. Ўзбекистонда бундай тартибот мавжуд эмас. Бинобарин, Ўзбекистоннинг истеъмолчиларни ҳимоя қилиш тизими трансчегаравий жиҳатдан муҳим элементдан маҳрум.

Европа ҳуқуқида бўлгани каби юрисдикция масаласини ҳал қилиш учун асос сифатида бир қатор низоли масалаларни ҳал қилишга хизмат қиладиган мақсадли фаолият мезонидан фойдаланиш мумкин. Шу билан бирга, ушбу мезон цивилистик доктринада ва қонунчиликда ҳали ўз ечимини топмаган янги назарий ва амалий муаммоларни туғдиради – бу “йўналтирилган фаолият”ни таърифлаш, шунингдек истеъмолчи мақомини белгилаш учун билиш зарур бўлган “тадбиркорлик ёки касбий” фаолиятнинг чегаралари муаммоси ҳисобланади [16].

ЕИда истеъмолчилар иштирокидаги шартномалардан келиб чиқадиган низолар бўйича халқаро судловга тааллуқлилиқ қоидалари (2012 йил 12 декабрдаги таҳриридаги) “Чет эл судларининг суд қарорлари судловга тааллуқлилиги, тан олиниши ва ижро этилиши тўғрисида”ги ЕИ Регламенти (кейинги ўринларда – “Брюссель I” Регламенти, илгари 2000 йил 22 декабрдаги таҳрири амал қилган) билан тартибга солинади, у 1968 йилги Фуқаролик ва тижорат низолари бўйича юрисдикция ва суд қарорларини ижро этиш тўғрисидаги Брюссел конвенцияси (Конвенция) ўрнига қабул қилинган эди.

“Брюссель I” Регламентининг “Истеъмолчи иштирокидаги шартномаларнинг судловга тааллуқлилиги” номли 4-бўлимида истеъмолчи, одатда, иқтисодий жиҳатдан заиф ва юридик жиҳатдан тажрибасиз тараф экани айтилади [18]. Муқаддиманинг 18-бандида тўғридан тўғри истеъмолчи иштирокидаги шартномада заиф тараф, унинг манфаатларига умумий қоидаларга нисбатан кўпроқ мос келадиган судловга тааллуқлилиқ ҳақидаги қоидалари билан ҳимояланиши кераклиги таъкидланади. Муқаддиманинг 19-бандига кўра, истеъмолчи иштирокидаги шартнома тарафларининг эрк мухторияти судловга тааллуқлилиқни белгилашда чекланади.

Истеъмолчининг таърифини “Брюссель I” Регламентининг 17-моддаси биринчи қисми мазмунидан олиш мумкин: истеъмолчи – унинг бизнеси ёки касбий фаолияти билан боғлиқ бўлмаган мақсадларда шартнома тузадиган шахсдир. “Брюссель I” Регламенти қоидалари истеъмолчининг истиқомат қиладиган мамлакатда тижорат ёки касбий фаолиятни амалга оширадиган ёки ҳар қандай усул билан ўз фаолиятини ушбу мамлакат ҳудудига ёки бир нечта давлатлар ҳудудига, шу жумладан истеъмолчининг яшаш жойи ҳудудига йўналтирадиган шахс билан тузилган барча шартномаларга нисбатан, шартнома шундай фаолият билан боғлиқ шартда қўлланилади.

Шундай қилиб, истеъмолчи иштирокидаги шартномаларнинг судловга тааллуқлилика оид қоидалар асосида йўналтирилган фаолият назарияси ётади. Бу фанда ҳам, амалиётда ҳам бир қатор муаммоларни келтириб чиқаради. Йўналтирилган фаолиятнинг мезонлари қандай? Касбий фаолият томонидан унинг фаолияти йўналтирилган бўлишини таъминлаш учун қандай чоралар кўрилиши керак? 1968 йилги Фуқаролик ва тижорат низолари бўйича юрисдикция ва суд қарорларини ижро этиш тўғрисидаги Брюссел конвенциясида йўналтирилган фаолият мезони мавжуд бўлмаган. Европа комиссиясининг тушунтиришларига мувофиқ, у “Брюссель I” Регламентига махсус равишда, “истеъмолчи унинг мамлақати ҳудудида мавжуд бўлган интерактив веб-сайтдан фойдаланган ҳолда шартнома тузган ҳолатда, судловга тааллуқлилиқ белгиланиши мумкинлиги аниқ бўлиши учун” қўшилган [4]. Бунда истеъмолчининг ўзи яшайдиган жойда жойлашган пассив веб-сайтдан маҳсулот ёки хизмат ҳақида маълумот олганлиги ҳимоя юрисдикциясини ўрнатиш учун етарли асос бўлмайди.

Истеъмолчиларнинг “пассив” ва “фаол”га бўлиниши Интернет орқали тузилган истеъмолчи иштирокидаги шартномаларга нисбатан қанчалик татбиқ этиш мумкинми, ва мумкин бўлса, қандай доирада бўлиши зарурлиги борасида ҳуқуқий доктрина учта гуруҳга бўлинади. Муаллифларнинг биринчи гуруҳи (Lubitz M., Weitzenböck E.M.) Интернетдаги истеъмолчилар ҳар доим “пассив” деб ҳисоблайдилар [9, 19]. Бу муаллифлар истеъмолчиларни максимал даражада ҳимоялаш тарафдори. Муаллифлардан бири (Lubitz M.) Интернетдан фойдаланадиган тадбиркорларни

“анъанавий” тадбиркорлардан ажратган ҳолда муносабатда бўлмаслик кераклиги ва Интернетда истеъмолчиларга нисбатан ҳимоя режимининг татбиқ этилмаслиги, электрон тижорат учун имтиёзларни яратиши ва шу орқали ЕИдаги эркин бозор ва адолатли рақобатга зид бўлиши мумкинлигини таъкидлайди [12], [20, Б. 19.].

Муаллифларнинг иккинчи гуруҳи (Powell M.D., Turner-Kerr P.M.) истеъмолчи ҳар доим “фаол” ва махсус ҳимоя режимига талабгор бўлишга ҳақли эмас деб ҳисоблайди. Истеъмолчи сайтларга мақсадли равишда ташриф буюради, бундан ташқари, Интернетда товарларни кидириш маълум тажрибани талаб қилади [11].

Учинчи гуруҳ муаллифлари (Jacquemyns L.R., Verbiest T.) “нейтрал” нуқтаи назарга эга ва ўз-ўзидан махсус ҳимоя берилиши мумкин эмас деб ҳисоблашади. Улар ҳар бир ҳолатда вазиятни текширишни ёқлашади. баъзилари истеъмолчиларни ўз-ўзидан “фаол” ёки “пассив” деб малакалаш мумкин эмаслигини айтиб, сайт эгалари истеъмолчиларни жалб қилиш учун фойдаланадиган баъзи усуллар, хусусан, истеъмолчиларни бошқа сайтларга, кўпинча уларнинг хоҳишига зид равишда йўналтирадиган баннерлардан фойдаланишни таъкидлайдилар [8].

Фикримизча, Интернет орқали истеъмолчиларга товарлар сотишда асосий эътибор сотувчи ва товар ҳақида етарли маълумот бериш ҳамда истеъмолчи учун товарни кафолатли етказиб бериш ҳисобланади. Ҳар қандай ҳолатда ҳам истеъмолчига “жонли” савдода тегишли бўлган ҳуқуқлар, Интернет орқали савдо қилинганда ҳам унга тақдим этилиши ва қўшимчасига бу берилаётган ахборот ишончлилигини текшириш имконияти тақдим этилиши лозим.

Йўналтирилган фаолият мезони Интернетдаги истеъмолчи махсус ҳимоя режимига эга бўлиши мумкинми? – деган саволга нисбатан юридик доктринада ва амалиётдаги юридик ноаниқликдаги мунозарани тугатишга қаратилган. Янги мезон жорий этилиши билан фақат профессионал тараф ўз фаолиятини, бошқа ҳудудлар қатори истеъмолчи жойлашган мамлакатга йўналтирадими ёки йўқми? – деган саволга эътибор бериш керак. Бироқ Регламент “йўналтирилган фаолият” нимани англатишини очиб бермайди.

Юқорида таъкидлаб ўтилганидек, Европа Комиссияси “Брюссель I” “Брюссель I” интерактив сайтлар орқали олиб бориладиган савдо-сотикқа ҳам дахлдор эканини тушунтиради. Бу шуни англатадики, тижорат маълумотларини сайт орқали пассив равишда тарқатишни “йўналтирилган фаолият” деб ҳисоблаш мумкин эмас. Истеъмолчилар, ҳеч бўлмаганда, онлайн тарзда шартнома тузиши мумкин бўлиши керак. Шуни таъкидлаш керакки, Европа Комиссияси АҚШ суд амалиётидан келиб чиққан ва Европа ҳуқуқий доктринасида юқорида айтиб ўтилган “нейтрал” нуқтаи назарга тегишли бўлган атамалар ва концепцияни мослаштириб қабул қилди.

Сайт орқали ишлайдиган профессионал тараф фаолияти қайси мамлакатларга йўналтирилганини аниқлашда сайтнинг тили ва валютаси ҳисобга олинмаслиги керак [3]. Баъзи тилларда бир нечта мамлакатларда гаплашади, Интернетда эса инглиз тили универсал бўлиб, сайт қайси давлатда ишлашидан қатъи назар, кенг тарқалган. Бундан ташқари, яна бир савол туғилади. Сотувчи фақат маълум бир тил расмий бўлган давлатларни ёки қаерда бўлишидан қатъи назар, ушбу тилнинг барча биладиган инсонларга йўналтирадими? Ва ниҳоят, евро жорий этилиши билан валюта энди юрисдикциянинг қатъий кўрсаткичи бўлмай қолди (аммо агар маҳсулот нархи, масалан, Швеция кронасида кўрсатилган бўлса, бу профессионал тарафнинг фаолияти Швецияга йўналтирилганини аниқ кўрсатиб туради). Шундан равшанки, миллий индикаторларнинг улуши ва аҳамияти вазиятга қараб фарқ қилади. Шунингдек, сервернинг истеъмолчи жойлашган мамлакатда жойлашиши муҳим, деб ҳисобланиши мумкин эмас [12].

Фаолият йўналтирилганлиги профессионал тарафнинг иш доирасига маълум юрисдикцияларни киритиш ёки аксинча, айрим юрисдикцияларни чиқариб ташлаш бўйича чораларни кўришда ифодаланадими ёки йўқми? – деган масалада фанда ҳали келишувга эришилмаган. Бошқача айтганда, фаолият чиқариб ташланган юрисдикциялардан ташқари бутун дунёга қаратилган ёки аксинча, фақат чекланган мамлакатларга йўналтирилган. Иккала ёндашувнинг ҳам афзалликлари ва камчиликлари мавжуд.

Баъзи муаллифларнинг фикрича, профессионал тараф томонидан ушбу тарафнинг истеъмолчининг яшаш жойидаги юрисдикциясида истеъмолчи билан шартнома муносабатларини тузиш ниятини кўрсатадиган позитив ҳаракатлари бўлиши керак. Бироқ бу шартнома тузиш пайтида истеъмолчи ушбу юрисдикцияда бўлиши керак дегани эмас. Бунинг ўрнига у истеъмолчи билан шартнома тузиш пайтида профессионал тараф ўз фаолиятини йўналтирган юрисдикцияда доимий яшаш жойига эгаллигини намоён этиши зарур. Ушбу ёндашув истеъмолчи юрисдикциялар

ўртасида (масалан, Москва ва Нью-Йорк ўртасидаги парвоз пайтида) ёки қисқа вақт ичида бошқа юрисдикцияда бўлганида (масалан, иш сафари ёки таътил пайтида) сайт орқали профессионал тараф билан шартнома тузиш учун симсиз технологиялардан фойдаланган ҳолатлар учун қулайдир [6].

Профессионал тараф сайт қайси истеъмолчиларга мўлжалланган эканини кўрсатадиган очиқ рўйхатдан фойдаланиши мумкин. Бундан ташқари, ушбу талаб истеъмолчиларни ўзларини жойлашувини мустақил эълон қилишга мажбур қилади. Бироқ адолат, аниқлик ва олдиндан башорат қилиш манфаатларини кўзлаб, истеъмолчиларнинг ўзини ўзи эълон қилишга эмас, балки маълум бир мамлакатда бизнес олиб боришга қаратилган профессионал ниятларга эътибор қаратиш лозим.

Бошқа муаллифларнинг фикрига кўра, профессионал тарафнинг ўз фаолиятини бошқарадиган юрисдикцияларни чеклаш чораларига қараш адолатлироқ кўринади. Уларнинг нуқтаи назари бўйича профессионал тараф ўз фаолият соҳасига қайси мамлакатларни киритмоқчи бўлганига эмас, балки қайси мамлакатларни чиқариб ташламоқчи эканига эътибор қаратиш лозим. Масалан, Д.Свантенсон, агар бирон-бир низо тўғридан тўғри Интернетдаги тадбиркорлик фаолияти натижасида келиб чиқса, истеъмолчи одатдаги яшаш жойига эга бўлган давлат судига даъво аризаси билан мурожаат қилиши мумкин деб ҳисоблайди, профессионал тараф ушбу давлатдан истеъмолчилар билан алоқани олдини олиш учун тегишли чораларни кўрган ҳолатлар бундан мустасно [13].

Бундай чораларга, хусусан, **веб-сайтдаги** рўйхатдан ўтиш пайтида истеъмолчидан яшаш жойини кўрсатиши ёки истеъмолчининг жойлашган жойини аниқлайдиган техник воситалардан (Интернетга уланган компьютер) фойдаланишни талаб қиладиган махсус баёноتلарни айтиш мумкин. Бироқ бундай механизмларнинг мақбуллиги турличадир.

Сайтдаги баёноتلарга келсак, улар сайтда кўрсатилган юрисдикциялардан ташқарида яшовчи истеъмолчилар билан шартномалар тузилишининг олдини олишда умуман самарали эмас. Сотувчи истеъмолчи жойлашган жойидан хабардор бўлганда, у қайси мамлакатларда унга даъво берилиши мумкинлигини тахмин қилишга қодир. Бироқ истеъмолчининг профессионал тарафни чалғитиш муаммоси пайдо бўлади. Агар истеъмолчи рўйхатдан ўтиш жараёнида сайт йўналтирилган мамлакатларнинг бирида турар жойи борлигини эълон қилса, аслида бу тўғри бўлмаса, истеъмолчи “Брюссел I” Регламентида кўрсатилган ҳимоя ҳуқуқига эгами? Баъзи муаллифларнинг фикрига кўра, агар профессионал тараф виждонан иш тутган ва истеъмолчи томонидан чалғитилган бўлса, ҳимоя чоралари қўлланилмаслиги керак [10].

Ушбу ёндашув ҳамма томонидан қўллаб-қувватланмайди. А.И.Савельевнинг таъкидлашича, “сайтда бошқа мамлакатларнинг (ёки алоҳида мамлакатларнинг) истеъмолчилари билан тижорат олиб бориш учун мўлжалланмагани тўғрисида махсус банднинг мавжудлиги, у билан келишилган тақдирда истеъмолчининг яшаш жойида суд юрисдикциясини ўрнатиш имконини истисно этиши мумкин эмас. Аммо агар истеъмолчининг географик жойлашувини олдиндан аниқлаш шаклида махсус ташкилий чоралар мавжуд бўлса ва бу айни вақтда буюртмани исталмаган юрисдикциялардан бериш имконини блокировка қилиш билан бирга жорий этилган бўлса, бундай чоралар мақсадга мувофиқ эмас, -деган хулосага келиш учун етарли бўлиши мумкин” [17].

Истеъмолчининг географик жойлашувини белгилайдиган техник воситаларга (масалан, IP-манзил орқали) келсак, адабиётларда таъкидланишича [10], ушбу усул “номақбул” мамлакатларда жойлашган истеъмолчилар билан шартнома тузиш имкониятини истисно қилиш учун самарали бўлиши мумкин, аммо мазкур воситалар истеъмолчининг масофавий йўл билан шартнома тузиш пайтида у турган жойда домицилий (яшаш жойи қонуни)га эгаллигини кафолатлашга имкон бермайди. Шу билан бирга, профессионал тараф йўналтирилган фаолиятни амалга оширадиган, аммо бундай мамлакатлар рўйхатидан чиқарилган давлат ҳудудида вақтинча жойлашган мамлакатда домицилийга эга бўлган истеъмолчи билан шартнома тузиш имконияти блокраниши мумкин. Америкалик ҳуқуқшунослар ҳаттоки “сотувчилар электрон воситалар ёрдамида йўналтирилган фаолиятни қандай амалга ошириши кераклиги, фойдаланувчиларни қайси давлат қонунлари келиб чиқадиган ҳуқуқий муносабатларга бўйсунини олдиндан биладиган тарзда филтрдан ўтказиш бўйича тартибга солувчи ягона унификациялашган принциплар мажмуи”ни шакллантиришни таклиф қилишган эди [14].

Шунингдек, “бизнес ёки касбий фаолият билан боғлиқ бўлмаган мақсадлар”ни аниқлаш қийин [7]. Агар шахс товарлар ёки хизматларни аралаш фойдаланиш учун сотиб олса, масалан, иш пайтида ҳам, оилани ташиш учун ҳам фойдаланадиган машинани сотиб олувчи риэлтор каби ҳолатларда

нима қилиш керак? Яна бир “гибрид” ҳолат: инсон товар ёки хизматларни профессионал фаолият эҳтиёжлари учун сотиб олади, лекин ўзининг профессионал ихтисослигидан ташқарида. Масалан, юрист мегабайт ва пентиумлар ҳақида ҳеч нарса билмаса ҳам, ишлаш учун компьютер сотиб олиши мумкин. Бундай ҳолатда, ўз ихтисослигидан ташқарида ҳаракат қилиб, у истеъмолчи каби ҳимоя қилинишга лойиқ бўлган малакасиз мутахассис сифатида кўрилиши мумкин. “Брюссель I” Регламенти қоидаларида касбий фаолиятнинг аниқ таърифи бўлмагани сабабли, ушбу ёндашув кичик ва ўрта корхоналарни ҳимоя қилиши мумкин [15].

Бироқ 2005 йилдаги *Johann Gruber v. Bay Wa* ишида Европа суди шундай қарор чиқарди: “Ўз бизнесига ёки касбий фаолиятига қисман дахлдор мақсадлар учун шартнома тузган шахс 1968 йилги Фуқаролик ва тижорат низолари бўйича юрисдикция ва суд қарорларини ижро этиш тўғрисидаги Брюссел конвенцияси 13–15-моддаларида белгиланган юрисдикциянинг махсус қоидаларини қўллашга талабгор бўлиши мумкин эмас, бизнес ёки касбий фаолият етказиб бериш умумий контекстидан келиб чиқиб, ҳисобга олинмайдиган даражада чекланган ҳолатлар бундан мустасно” [2].

Электрон тижоратда сотувчининг шартнома тузувчи тараф мақомини аниқ-равшан билиш қобилияти кўпинча харидор билан бевосита алоқанинг йўқлиги туфайли анча мураккаблашади [1]. Баъзи ҳуқуқшунос олимлар ҳимояловчи нормалар қўлланилиши харидор мақомидан амалда ёки тахминан хабардор бўлишига боғлиқ, - деган фикрда. Уларга сотувчининг харидор мақомидан хабардорлигини аниқлашда, товар ёки хизматлар хусусиятини ҳисобга олиш кераклиги нисбатан аниқ кўринади [5].

“Брюссель I” Регламентининг 18-моддаси биринчи қисмига мувофиқ, истеъмолчи шартнома бўйича бошқа тарафга қарши даъво қўзғатиб, уни ушбу тараф жойлашган мамлакат судига ёки бундай тарафнинг жойлашган жойидан қатъи назар, истеъмолчи жойлашган мамлакат судига бериши мумкин. Шу билан бирга, қарама-қарши тараф истеъмолчига нисбатан фақат у яшаётган мамлакат судига даъво билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга (18-модданинг иккинчи қисми). Бироқ бу бирламчи даъво берилган судга қарши даъво киритиш ҳуқуқига дахл қилмайди (18-модданинг учинчи қисми).

Тарафлар келишуви билан “Брюссел I” Регламентидан воз кечиш фақат учта ҳолатда мумкин: *биринчидан*, агар бундай келишув низо пайдо бўлганидан кейин тузилган бўлса; *иккинчидан*, агар бундай келишув истеъмолчига “Брюссел I” Регламентида белгилаб қўйилгандан бошқа судларда даъво қўзғашга имкон берса; *учинчидан*, агар истеъмолчи ва қарама-қарши тараф ўртасида шартнома тузилган бўлиб, уни тузиш пайтида икки тараф ҳам бир ЕИ давлатида яшаш жойига ёки одатий турар жойга эга бўлса ва бундай келишув ушбу мамлакат судларининг юрисдикциясини белгиласа ҳамда бундай келишув ушбу мамлакат ҳуқуқига зид бўлмаса (“Брюссель I” Регламентининг 19-моддаси).

“Брюссель I” Регламентининг қоидалари Интернет орқали иш олиб борадиган профессионал тараф ЕИнинг ҳар қандай давлатида суд таъкибига учраш хавфини туғдирадиган сценарийни келтириб чиқаради, - деган хавотир мавжуд. Таъкидланишича, бу онлайн режимда бизнес фаолиятини юритиш харажатларини сезиларли даражада оширади. Натижада кичик ва ўрта корхоналар ўз махсулотларини онлайн тарзда ЕИ истеъмолчиларига таклиф қилишдан ўзини тия бошлайди. Бу Европада электрон тижоратнинг ривожланишини секинлаштириши мумкин [10].

Хуллас, 1968 йилги Фуқаролик ва тижорат низолари бўйича юрисдикция ва суд қарорларини ижро этиш тўғрисидаги Брюссел конвенциясидаги нормалар билан таққослаганда, қайта тузилган “Брюссел I” Регламенти қоидалари ўз таъсирини Интернетда тузилган шартномаларга ҳам татбиқ этади, аммо йўналтирилган фаолият концепциясини қўллаш билан боғлиқ масалалар ўз долзарблигини нафақат йўқотмади, балки янада долзарб бўлди.

Миллий қонунчиликда “Брюссел I” Регламенти қоидаларига ўхшаш нормалар мавжуд эмас. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 1195-моддасига кўра, товарни сотиб олиш, ишни бажариш ёки хизматни кўрсатиш муносабати билан истеъмолчи кўрган зарар ўрнини қоплаш тўғрисидаги талабга нисбатан истеъмолчининг хоҳишига кўра: истеъмолчининг турар жойи жойлашган мамлакатнинг ҳуқуқи; ишлаб чиқарувчи ёки ишни бажарган, хизмат кўрсатган шахснинг турар жойи ёки манзили жойлашган мамлакатнинг ҳуқуқи; истеъмолчи товарни сотиб олган, иш натижасини қабул қилган ёки унга хизмат кўрсатилган мамлакатнинг ҳуқуқи қўлланади.

Бироқ ушбу нормадан Интернет орқали тузилган шартномаларда истеъмолчи бузилган ҳуқуқни ҳимоя қилишни сўра қайси мамлакат судига мурожаат қилиш масаласи аниқлаштирилмаган. Ўзбекистон Республикасининг “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги

Конуннинг 29-моддасидан англашилишича, агар истеъмолчи Интернетда тузилган шартноманинг тарафи сифатида ҳаракат қилса, у ҳолда даъвогарнинг яшаш жойида (турган жойида), битим тузилган жойда ёки амалга оширилган жойда судга даъво берилиши мумкин. Шу билан бирга, истеъмолчини шартнома асосида ушбу ҳуқуқдан маҳрум этиш ёки чеклаш мумкин эмас.

Истеъмолчилар иштирокидаги шартномалардан келиб чиқадиган низоларнинг халқаро юрисдикцияси тўғрисидаги қоидаларни ишлаб чиқишда Европа тажрибасини ҳисобга олиш керак. Халқаро шартнома ҳуқуқида тарафлар эрк мухториятининг устунлиги шароитида истеъмолчи иштирокидаги шартномалар бўйича музокаралар олиб боровчи кучларнинг тенгсизлиги истеъмолчилар ҳуқуқларини бузиши мумкин. Шунинг учун истеъмолчи иштирокидаги шартномаларда ваколатли судни ҳам, қўлланадиган ҳуқуқни ҳам танлашда тарафларнинг эрк мухториятини чеклаш замонавий ёндашув ҳисобланади. Европа хусусий ҳуқуқи истеъмолчининг заиф ва ҳимояга, шу жумладан, халқаро хусусий ҳуқуқ ва халқаро фуқаролик процесси соҳасида муҳтож тараф, - деган презумпцияни илгари суради. Жумладан, истеъмолчи ҳар доим ўзи яшайдиган мамлакатда судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга (ҳам даъвогар, ҳам жавобгар сифатида иштирок этганида) ва истеъмолчи иштирокидаги шартномаларда юрисдикцияга оид ҳаволанинг амал қилиш муддати чекланади.

Хулоса сифатида айтганда, Интернет орқали тузилган ҳамда чет эл элементи билан мураккаблашган шартномавий муносабатларда истеъмолчига етказилган зарарларни қоплашга нисбатан қўлланиладиган ҳуқуқ аниқлаш, бунда қайси судга мурожаат этиш масалаларини қонунчилик даражасида назарда тутиш истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муҳим ўрин тутди. Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилиги бу борада аниқ ечимларни бермайди. Шу сабабли Интернет тармоғида вужудга келадиган муносабатларни ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикасининг “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунига истеъмолчиларга Интернет тармоғи орқали товар сотиш ва хизмат кўрсатишни ҳуқуқий тартибга солишга оид қоидаларни киритиш мақсадга мувофиқ.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Benno J. Consumer Purchases through Telecommunications in Europe – Application of Private International Law to Cross-Border Contractual Disputes. Oslo. 1993. P.81.
2. Case C-464/01 // European Court Reports. 2005. I-00439.
3. Debussere F. International Jurisdiction over E-Consumer Contracts in the European Union: Quid Novi Sub Sole? // International Journal of Law and Information Technology. 2002. Vol. 10. – №3. P.358.
4. European Commission, Justice and Home Affairs DG Statement on Articles 15 and 73 // URL: http://ec.europa.eu/civiljustice/homepage/homepage_ec_en_declaration.pdf (дата обращения: 30.08.2015).
5. Foss M., Bygrave L.A. International Consumer Purchases through the Internet: Jurisdictional Issues pursuant to European Law // International Journal of Law and Information Technology. 2000. Vol. 8. P.108.
6. Gillies L.E. Addressing the “Cyberspace Fallacy”: Targeting the Jurisdiction of an Electronic Consumer Contract // International Journal of Law and Information Technology. 2008. Vol. 16. – №3. P.268.
7. Howells G., Reich N. The Current Limits of European Harmonization in Consumer Contract Law // ERAForum. 2011. – №12. P.41.
8. Jacquemyns L.R., Verbiest T. L’offre de services et produits financiers sur internet // RDAI. 2000. – №1. P.27.
9. Lubitz M. Jurisdiction and Choice of Law for Electronic Contracts: an English Perspective // Computer und Recht. 2001. – №39. P.41.
10. Øren J.S.T. International Jurisdiction Over Consumer Contracts in E-Europe // The International and Comparative Law Quarterly. 2003. – №52. P.675.
11. Powell M.D., Turner-Kerr P.M. Issues in e-commerce – European Union: Putting the e- in Brussels and Rome // Computer Law & Security Report. 2000. – №23. P.24.
12. Stone P. Internet Consumer Contracts and European Private International Law // Information & Communication Technology Law. 2000. – №6. P.8.

13. Svantensson D. What Should Article 7 — Consumer Contracts, of the Proposed Hague Convention, Aim to Accomplish in Relation to E-Commerce? // *Computer Law & Security Report*. 2001. Vol. 17. — №5. P.323.
14. Vartanian T.P. Whose Internet is it Anyway? The Law of Jurisdiction in Cyberspace: Achieving Legal Order Among the World's Nations. 2000 Global Internet Summit, 13–14 March 2000 // URL:<http://www.kentlaw.edu/cyberlaw/resources/globalsummit.rtf> (дата обращения: 30.08.2015).
15. Wild C., Weinstein S., Riefa C. Council Regulation (EC) 44/2001 and Internet Consumer Contracts: Some Thoughts on Article 15 and the Futility of Applying 'in the box' Conflict of Law Rules to the 'out of box' Borderless World // *International Review of Law, Computers & Technology*. 2005. Vol. 19. — №1. P.16.
16. Резник Р.С. Международная подсудность споров из договоров с участием потребителя // *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2015. — №4. — С. 165-173.
17. Савельев А.И. Электронная коммерция в России и за рубежом: правовое регулирование. — М., 2014.
18. Современное международное частное право в России и Евросоюзе. Кн. 1: монография / под ред. М.М.Богуславского, А.Г.Лисицына-Светланова, А.Трунка. —М., Норма, 2013. — Б. 293.
19. Weitzenböck E.M. Determining Applicable Law and Jurisdiction in contractual disputes regarding virtual enterprises. July 2002.
20. Рустамбеков И.Р. Интернет тармоғидаги фуқаролик-хуқуқий муносабатларни тартибга солиш: Юрид. фан. докт. дис. ...автореф. — Тошкент: 2017.